

Poutní turistika na Slovensku

Ing. Jana Černá, PhD.

Inštitút manažmentu

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

(prešlo strojovým prekladom ze slovenského jazyka)

Úvod

Poutníctví jako projev lidské zbožnosti má ve slovenské historii dlouhou a silnou tradici. Přestože se na území dnešního Slovenska několikrát změnila státní struktury nebo režimy, religiozita obyvatelstva zůstává hluboce zakořeněná. Právě religiozita obyvatelstva měla nejsilnější vliv na formování poutního cestovního ruchu na Slovensku. Je to zejména křesťanství, přičemž dominantní postavení měla a má římskokatolická církev. Příslušnost ke křesťanství vždy formovala prvky hmotné, duchovní a sociální kultury, ale také například folklor a lidovou zbožnost. Křesťanská tradice na Slovensku sahá až do příchodu svatých soluňských bratří Cyrila a Metoděje v roce 863 a zachovala se dodnes. Slovensko patří k zemím s vysokým počtem katolíků v Evropě, k této víře se hlásí 67 % obyvatel (Cenzus, 2021). Poutní místa jsou navštěvována především během náboženských svátků, významných výročí a v mariánských měsících květnu a říjnu.

Historie a tradice poutních míst na Slovensku

Stejně jako v celé křesťanské tradici byly i na Slovensku počátky poutních míst většinou motivovány nevysvětlitelnými, přírodě odporujícími událostmi, o nichž se vyprávěly různé legendy a příběhy (nejprve ústně, později písemně). Z pozdější doby nacházíme o těchto událostech v některých případech oficiální záznamy v kronikách nebo dokonce v notářských zápisech. Děkovné tabulky (tzv. votivní tabulky) na poutních místech jsou rozšířené i u nás. Tyto nevysvětlitelné události byly nejčastěji spojeny s vodou (prameny nebo studnami), s nálezy obrazů, sošek a jiných náboženských artefaktů, se zjeveními, zejména Panny Marie, s místy života svatých a s posvátnými stavbami. Tímto způsobem se tradičně pěstovala a podporovala úcta k těmto neobvyklým místům, která se stala pro obyvatele posvátnými a stala se cílem mnoha lidí z blízkého i vzdáleného okolí.

Obecné motivy poutí předchozích generací byly podobné těm dnešním (Gavenda, 1995):

- vidět a poznat - vidět a osobně poznat pozoruhodná místa, objekty nebo osobnosti,
- modlit se a uctívat - modlitba na posvátných místech má pro člověka zvláštní intenzitu,
- splnit slib - touha poděkovat za udělení zvláštních milostí,
- dosáhnout vyslyšení proseb, zejména uzdravení,
- získat relikvie - v našich podmínkách nejčastěji vodu, obraz nebo jiný umělecký předmět.

K výše uvedeným motivům poutě lze dodat, že v našich podmínkách byla pouť také projevem udržování rodinných tradic, které byly staré několik generací, ale byly také projevem sounáležitosti a soudržnosti se společenstvím (farním, obecním).

Z dochovaných pověstí, vyprávění, záznamů ve vesnických a farních kronikách vyplývá, že lidé na Slovensku se nejčastěji modlili za uzdravení těla a mezilidských vztahů a za ochranu před hrůzami války nebo nebezpečnými epidemiemi. Děkovali také za vyslyšení modliteb, za ochranu před ničivými živly nebo za dobrou úrodu.

Kromě duchovního rozměru a náboženské motivace poutníků se na rozvoji poutních míst na Slovensku v minulosti s vysokou pravděpodobností podílely i sekundární faktory, jako například (Fekete, 1947):

- vhodné klimatické podmínky - většina poutí se konala v oblastech s příznivými klimatickými podmínkami, v období od jara do podzimu (často v květnu a říjnu, tyto měsíce byly zasvěceny Panně Marii),
- vhodné geografické podmínky - nejčastěji v lokalitách, kde nížiny přecházejí v hory, ale i na vyšších místech, která jsou člověku přístupná ještě z předchozích generací (zde zejména mariánská poutní místa); rozložení poutních míst na Slovensku je tedy nerovnoměrné: nacházejí se především na západním a východním Slovensku, na středním Slovensku jen okrajově, což souvisí s hornatým reliéfem krajiny (např. Nízké a Vysoké Tatry, Muránská planina),
- polohou v blízkosti řek, které byly dopravními uzly (v našich podmínkách zejména z hlediska přepravy zboží) a v blízkosti vodních zdrojů vhodných pro život,
- poloha podél starých obchodních cest: Bratislava - Trnava, Bratislava - Záhorie, Staré Hory, Levoča - Polsko atd,
- životní úroveň obyvatelstva a dary - výstavba a údržba poutních míst vyžadovala vysoké investice.

Charakteristickým rysem Slovenska je hluboká mariánská úcta, která hrála historickou roli v dějinách národa. Dnes je patronkou Slovenska Sedmibolestná Panna Maria (první písemná zmínka o její úctě pochází z roku 1470). To se přirozeně odrazilo v charakteru poutních míst na Slovensku, která jsou zasvěcena především Panně Marii a jsou rozeseta po celé zemi (Nádaská, 2021). V tomto ohledu patří Slovensko stále k evropským unikátům co do počtu mariánských svatyní a mariánských poutních míst (Gábriš in Duchoňová, 2000). Počátky mariánské úcty sahají až k příchodu slovanských světců Cyrila a Metoděje na naše území v roce 863, kdy byly Matce Boží zasvěceny první sakrální stavby. S mariánským kultem jsou spojena i první poutní místa na našem území (Marianka, Levoča). Úcta k Panně Marii byla klíčová v těžkých dobách slovenského národa: vpád Tatarů, vpády Turků, národnostní útlak, pokusy o protestantismus či komunismus.

Mezi historicky nejstarší poutní místa na našem území patří poutní místa Marianka a Skalka u Trenčína. Na Skalce žil podle legendy asketickým životem v jeskyni poustevník svatý Benedikt, kterého vyhledávali lidé z blízkého i dalekého okolí. Později, pravděpodobně ve 12. století, zde byl založen klášter a od roku 1224 zde sídlilo benediktinské opatství. Dnes je jedním z oblíbených cílů poutníků a turistů z daleka i z blízka. Novodobou tradicí je, že odtud každoročně vychází pěší pouť na starobylý Velehrad (v České republice), poutníci si tak připomínají odkaz svatých Cyrila a Metoděje jako patronů Evropy. Dalším starobylým poutním místem je Marianka (starší názvy jsou např. Vallis Mariae, Tol, Taal, Vallis Mariae in teuptonico Thal nebo Mariatal), která je jedním z nejstarších poutních míst s mariánským patrociniem na našem území. Jeho vznik je opředen legendami, které vyprávějí o soše Panny Marie, kterou kolem roku 1030 vyřezal poustevník z hruškového dřeva. Na místě, kde sošku zakopal, byl později objeven pramen s léčivou vodou. Toto místo navštěvují masy lidí již od 14. století, kdy byl položen základní kámen kostela. Později byla dostavěna také Kalvárie a Lurdská jeskyně. Místo je stále celoročně navštěvované a v nedávné době prošlo rozsáhlou rekonstrukcí a přibyla zde poutní infrastruktura. Hronský Beňadik je

významným historickým poutním místem. První kostel zde stál již v 11. století, ale poutním místem se místo stalo až koncem 15. století, kdy papež Pavel II. daroval králi Matyáši Korvínovi vzácnou relikvii: kousek Veroničina šátku s kapkami Kristovy krve. Toto poutní místo spravovaly různé řeholní řády, dnes patří pod správu Nitrianského biskupství. Nejstarším poutním místem na východním Slovensku je Mariánská hora v Levoči. Zrod úcty k Matce Boží se datuje do 13. století, kdy zde byla postavena první kaple. S největší pravděpodobností byla postavena jako projev vděčnosti Matce Boží za záchranu mnoha životů před vpádem Tatarů, kteří pustošili naše území. Dnes je toto poutní místo co do počtu poutníků největším poutním místem na Slovensku, čímž se řadí mezi světová poutní místa. Každoročně sem během hlavní pouti přijde kolem 500 000 poutníků.

Pro masový rozvoj náboženského cestovního ruchu na našem území je významnější období po rekatolizaci (cca 17. a 18. století). Vznik mnoha poutních míst souvisí s obdobím, kdy na Slovensku probíhal boj mezi konfesemi: katolicismem a protestantismem, který vylučoval mariánskou úctu i uctívání svatých. Právě rekatolizace ovlivnila vznik a rozkvět mnoha poutních míst na našem území.

Mezníkem náboženské turistiky v naší zemi je období komunismu (1946-1989), kdy byly náboženské projevy hrubě potlačovány nebo likvidovány různými administrativními obstrukcemi. Navzdory útlaku náboženská turistika nezankla; různé novodobé historické prameny ji popisují jako celospolečenský prostředek odporu (např. pamětní Národní pouť na Velehrad v roce 1985, která je považována za počátek "sametové revoluce" u nás). Návštěvy církevních památek byly v tomto období v drtivé většině organizovány individuálně. Putování se v tomto období konala tajně, často pod záminkou turistických výletů. Cestovaly skupiny mladých lidí, malé skupinky, rodiny nebo i jednotlivci. Vnější náboženské projevy putování byly minimální a odehrávaly se v provizorních podmínkách.

Tradice putování a folklor na Slovensku

Charakteristickým rysem Slovenska je historicky silná folklorní tradice, která měla a stále má své místo v projevech lidové zbožnosti při putování (Ženuchová, Žeňuch, 2006). Tato tradice byla mimořádně živá a rozvíjela se až do druhé světové války. Většina poutí se konala od jara do podzimu (květen-říjen) a lidé putovali pěšky. Pokud byla poutní místa vzdálenější, přespávali poutníci v místních hostincích, ale hlavně v domech na poutním místě nebo v kostelech, které byly pro poutníky přes noc otevřené. Na národní poutní místa putovali i lidé ze vzdálenějších míst, takže přirozeně docházelo k míšení obyvatelstva jak jazykovému (lidová nářečí), tak kulturnímu v rámci folklorních projevů (Fekete, 1947). Pokud lidé putovali z menších osad, spojovaly se osady v jedno procesí. Průběh poutě závisel na vzdálenosti výchozí vesnice od poutního místa. Pouť se většinou konala pěšky, k převozu zavazadel se používaly vozy. Pouť obvykle začínala před místním kostelem, kde poutníci obdrželi požehnání na cestu.

Nejdůležitější místo zaujímal kněz nebo modlitební zpěvák (zvaný také tatínek), který během pouti zpíval písně a modlitby. V čele průvodu (procesí) byl nesen kříž s prapory. Důležitou osobou byl modlitební zpěvák, který přednášel modlitby a zpíval poutní písně. Procesí, někdy s místní hudbou, bylo uspořádáno do skupin podle věku a pohlaví. V čele šli mládenci, pak děvečky, kněz s minstrety, modlitebník, ženy a nakonec muži. K charakteristickým znakům procesí patřily liturgické předměty, jako mariánské prapory, kříž a obrazy. Doprovodným prvkem bylo slavnostní vyzvánění kostelních zvonů, když procesí dorazilo do vesnic na trase mezi výchozí vesnicí a poutním místem (Faltňanovo na www.ludovakultura.sk).

Obrázek 1: Pouť Šumiac, okr. Brezno z roku 1955

Zdroj: Archív negatívov Ústavu etnológie SAV, foto R. Motola

Velkou zásluhu na rozvoji poutnictví na našem území má římskokatolická církev, která je jednak správcem poutních míst, jednak zajišťuje duchovní program pro poutníky. O rozvoj poutních míst se zasloužili pauláni (např. Marianka, Šaštín, Vranov nad Topľou), salesiáni Dona Boska (Šaštín, Hronský Beňadik), redemptoristé (Skalka u Trenčína), Těšitelé Božského srdce (Marianka), jezuité (Skala) a františkáni (Levoča, Galamba). Působení řeholních řádů na jednotlivých poutních místech se v průběhu času měnilo.

Současná éra poutních míst na Slovensku a jejich význam pro dnešek

Novodobé dějiny Slovenska i jeho současnost jsou bohaté na znovuobjevování hodnot, které poutě a poutnictví představují. Po čtyřiceti letech komunismu jsme svědky toho, že se postupně obnovují sakrální stavby a poutní místa. Zejména poutní místa národního významu se vracejí pod správu řeholních řádů, které je v minulosti spravovaly. Patří mezi ně i klášterní budovy, které nyní získávají nové využití: exorcistické místnosti, poutní ubytovny, muzea atd.

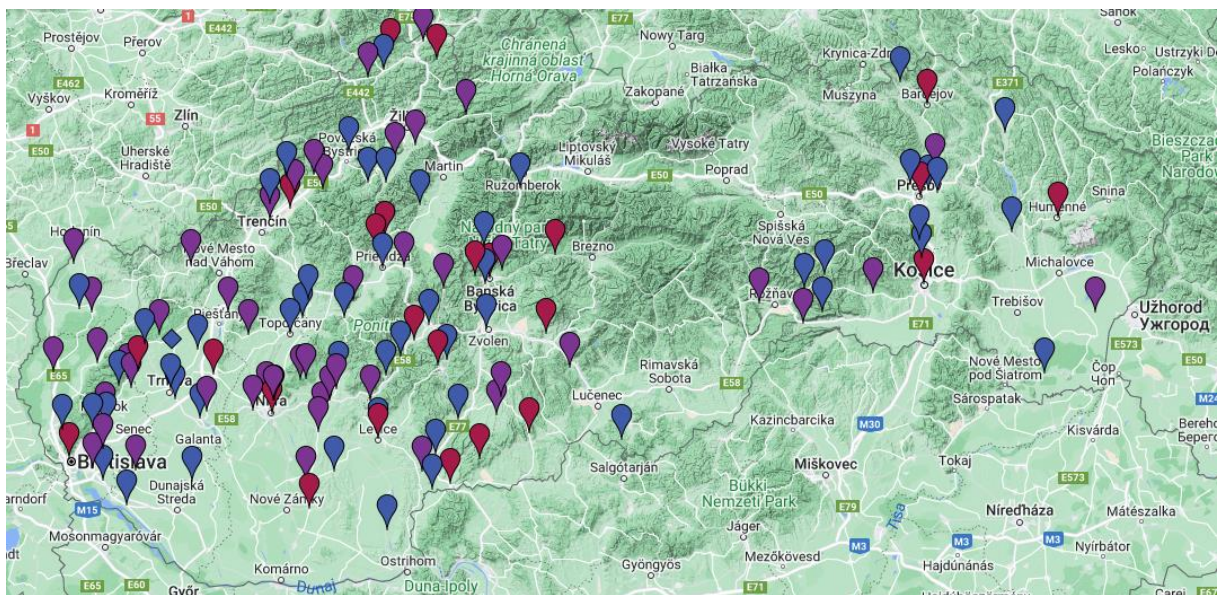
Poutní turistika má dnes své místo také v online prostředí. V naprosté většině případů komunikují s návštěvníky prostřednictvím vlastních webových stránek, v případě menších poutních míst místního významu jsou součástí farních webových portálů. Na Slovensku je o témata spojená s náboženským cestovním ruchem poměrně velký zájem médií. Ve veřejnoprávní televizi a rozhlasu se objevují pořady a reportáže o dění na poutních místech (v současnosti např. seriál Odhodlaní poutníci nebo různé příležitostné reportáže z aktuálního dění). S touto tematikou pracují také

komerční televizní a rozhlasová média, stejně jako tištěná média s celostátní i místní působností a samozřejmě katolická média (Rádio Lumen a TV Lux).

V internetovém prostoru roste také počet specializovaných portálů s obsahem zaměřeným na cestovní ruch, přičemž nabídka náboženské turistiky je pevnou součástí informačního portfolia. V souvislosti s propagací náboženského cestovního ruchu roste a rychle se rozvíjí také využívání nových forem komunikace, jako jsou blogy, vlogy, IT aplikace, interaktivní a diskusní fóra atd.

Nejen ve světě, ale i na Slovensku dochází k nárůstu poutní turistiky. Na tato místa přicházejí nejen poutníci, ale stále častěji i sekulární návštěvníci. Ti přicházejí většinou mimo hlavní poutní místa. V současné době se poměrně intenzivně buduje dopravní infrastruktura, turistická zařízení a informační značení. Poutní místa jsou častým turistickým cílem pěších i cyklistů.

Obrázek 2 Mapa poutních míst na Slovensku

Zdroj:putnicke.miesta.sk

V našem kontextu bylo publikováno několik vědeckých výstupů a studií týkajících se náboženského cestovního ruchu a zejména poutnictví (např. Dancák, 2005; Černá, 2013; Krogman et al. 2017; Tírpák, 2019; Krogman et al. 2021; Štefko et al. 2022 atd.)

Současný charakter poutí na Slovensku je individuální i organizovaný. Stejně jako v minulosti, i dnes farnosti i různá společenství věřících konají poutě organizovaně. Organizaci poutí nejčastěji zajišťují kněží, řeholníci, dobrovolníci, ale také cestovní kanceláře nebo občanská sdružení.

O stále živé poutní tradici na Slovensku svědčí i to, že stále vznikají nová poutní místa. Mezi nejznámější novodobá poutní místa patří Hora Butkov a Domček Anky Kolesárovej. Poutní místo na Hoře Butkov vzniklo v roce 2013. Dominuje mu monumentální kříž, v němž je uložena vzácná relikvie dřeva svatého kříže. Kříž je upevněn na skále, která zase obsahuje kámen z Golgoty. Další poutní místo, Dům blahoslavené Anky Kolesárové (jeho vznik se datuje do roku 1999), se nachází na východě Slovenska ve Vysoké nad Uhom. Poutní místo je rodištěm, místem života a smrti dnes již blahoslavené Anky Kolesárové, která byla tzv. mučednicí čistoty. Obě tato místa mají velmi dobře rozvinutou poutní infrastrukturu, jako je ubytování a další služby pro poutníky. Jsou oblíbená u mladých poutníků a rodin. Poutě se zde konají několikrát do roka.

V tzv. postkomunistické éře se na Slovensku objevují také nové formy poutnictví. Na rozdíl od předchozích forem poutnictví mají tyto nové formy poutnictví poměrně krátkou historii (po roce 1989). Nejsou primárně spojeny s tzv. lokalizačními předpoklady cestovního ruchu, jako jsou kostely, sochy, obrazy, relikvie ap. Primárním cílem turisty - velmi často mládeže - je účast na společenských setkáních, jako jsou festivaly gospelové hudby, kulturní nebo vzdělávací programy s cílem prohloubit duchovní život. Vyznačují se vysokou návštěvností pokojných domácích nebo zahraničních účastníků. Konají se obvykle v pravidelných intervalech (každoročně nebo častěji) a jsou tematicky zaměřené (např. u příležitosti vyhlášení Roku víry, výročí příchodu svatých Cyrila a Metoděje na naše území apod.) Tyto akce se nejčastěji konají na veřejných prostranstvích ve městech či obcích, v amfiteátrech nebo na sportovištích, která mají kapacitu pojmout větší počet diváků. Místní podmínky však často hrají druhotnou roli (nejčastěji kostely - kde se konají doprovodné akce jako adorace, tichá meditace, přednášky apod.) Na Slovensku se koná několik akcí, např. festival Lumen v Trnavě, který má kolem 10 000 návštěvníků a patří k nejvýznamnějším pravidelně pořádaným akcím ve střední Evropě. Existuje také řada diecézních center, která nabízejí návštěvníkům různé programy (např. DCM Maják, DCM Archa apod.).

Obecně lze konstatovat, že stejně jako všude v Evropě i na Slovensku je patrný trend sekularizace společnosti. To se odráží i ve struktuře návštěvníků poutních míst. Motivací k návštěvě už není jen vykonání pouti nebo modlitba. Tato místa jsou vyhledávána i z čistě nenáboženských důvodů: rekreace a odpočinek, poznávání historie, využití existující infrastruktury (cyklistické a turistické stezky). Sekulární návštěvník zde nachází prostor pro zklidnění, přirozené místo k odpočinku během rekreační nebo sportovní aktivity.

Závěr

Náboženský a poutní cestovní ruch na Slovensku má bohatou historii i potenciál být nástrojem podpory udržitelného rozvoje celé společnosti: uchovává hodnoty předchozích generací, přispívá k místnímu a regionálnímu rozvoji a je tvůrcem porozumění mezi lidmi a kulturami. Návštěvnost slovenských poutních míst přetrvává po mnoho staletí, za různých panovníků a politických režimů i za různých státních zřízení. Jejich existence a návštěvnost svědčí o spiritualitě, která je ve Slovácích hluboce zakořeněna.

Zdroje

Černá, J.: Religiousness and religious tourism in Slovakia: Case Study. In: European Journal of Science and Theology. Vol. 10, suppl. 1 (2014), pp. 29-37. ISSN 1841-0464.

Dancák, F.: Náboženský turizmus. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. ISBN 80-89007-65-1

Duchoňová, X.: Homília Mons. Júliusa Gábriša z púte v Šaštíne v roku 1984. In: Časopis Blumentál, 9 (2000). Online http://www.blumental.sk/casopis/rok_2000/9-2000/cl08.htm

Fekete, Š.: Vznik, rozloženie a význam slovenských pútnických miest. Národopisný sborník 8 (1947), pp. 125.

Gavenda, Marián: Putovanie v dejinách a súčasnosti putujúcej Cirkvi: 2. časť Lit. 41 záz. In: Duchovný pastier 76, 9 (1995), pp. 401-409. ISSN 0139-861X

Krogmann, A., Nemčíková, M., Oremusová, D., Ambrosio, V., Mróz, F.: Religiozita a jej reflexia v cestovnom ruchu na Slovensku. Konštantínove listy 10, 2 (2017), pp. 178 – 190. Online https://www.academia.edu/37226376/Religiozita_a_jej_reflexia_v_cestovnom_ruchu_na_Slovensku

Nádaská, K.: Mariánsky kult na Slovensku. Online <https://standard.sk/115656/mariansky-kult-na-slovensku>

Štefko, R.: Kultúrno-historické a pútnické miesta - ich význam a propagácia: zborník príspevkov z workshopu. Prešov: Bookman, s.r.o., 2022. ISBN 9788081654701

Tirpák, P. (ed.): Náboženský turizmus - cesta k Bohu a človeku. Prešov: GTF PU, 2019. ISBN 978-80-555-2190-9.

Žeňuchová, K., Žeňuch, P.: Putovanie na sväté miesta a ľudová zbožnosť. In: Centrum pre štúdium kresťanstva. Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos 2006, s. 67-80. ISBN 80-89027-20-2.

Online zdroje:

<https://sanctumvitae.wordpress.com/putnicke-mietsta/>

<https://slovensko.rtv.s.sk/rubriky/200711/putovanie>

<http://pavlini.sk/pesia-put/>

<https://www.ludovakultura.sk>

<https://cajla.estranky.sk/clanky/zivot-na-cajle-v-minulosti/pute.html>

<https://www.putnickemiesta.sk>

<https://www.spojeneruky.sk/index.php/sk/>